

Регіональні проблеми природокористування

УДК 330.15:504.062.2:330.3

М.А. Хвесик

Еколого-економічне регулювання природокористування в системі глобальних стратегій розвитку

Висвітлюються актуальні проблеми еколого-економічного регулювання природокористування в системі глобальних стратегій розвитку, роль природно-ресурсних обмежень соціально-економічного розвитку та вигоди для України від інтеграції, запропоновано нові підходи щодо формування інституціонального простору взаємодії міжнародних організацій природоохоронного характеру та урядів окремих країн.

Ключові слова: природокористування, еколого-економічне регулювання, ресурсоекономічний чинник, екологічна стратегія, інституціональний простір.

Екологічні проблеми набувають глобального характеру в зв'язку з посиленням антропогенного та техногенного тиску на довкілля. Тому екологічна політика окремих держав має поступово вливатися в магістральні напрями інтеграційних процесів з метою консолідації зусиль щодо переведення національних економік на модель сталого розвитку. Глобалізація світогосподарських зв'язків з кожним роком набирає все більшого розмаху. З огляду на це, проблеми її інституціонального забезпечення набувають значної ваги, а питання формування правового поля та організаційного каркасу створення наднаціональних структур управління і міжнародних фінансово-економічних та торговельних об'єднань вже давно стали предметом глибоких наукових досліджень, особливо в країнах пострадянського табору.

Посилення процесів глобалізації так чи інакше торкнулось й процесів природокористування. Причини цього мають як об'єктивну, так і суб'єктивну природу. Об'єктивний характер інтернаціоналізації системи регулювання природокористування випливає з того, що природно-ресурсний потенціал окремих країн та певні види природних благ не завжди мають конкретну територіальну прив'язку, а їх просторово-часова континуальність змушує синхронізувати екологічну та економічну політику суверенних держав з метою забезпечення ефективного вмонтування природного чинника соціально-економічного піднесення в систему глобального відтворення.

Система міжнародного співробітництва, яка склалася в екологічній сфері, є достатньо складною за структурою, функціями та внутрішніми процесами. Її можна кваліфікувати як сукупність національних, регіональних і міжнародних суб'єктів, які перебувають у процесі взаємодії і пом'якшують екологічну кризу, забезпечують стабільний економічний розвиток в умовах глобальної взаємозалежності світу. Механізм міжнародного співробітництва у природоохоронній діяльності має виступати синтезом теоретичних розробок, ідей і концепцій, запропонованих світовою економічною наукою, їх практичним упровадженням.

© М.А. Хвесик, 2008.

Глобалізація світової економіки не може автономно відбуватися без урахування екологічного чинника розвитку продуктивних сил у планетарному масштабі. Це пов'язано як з диференціацією запасів основних видів природних ресурсів (у першу чергу мінерально-сировинних) між країнами, так і зі ступенем їх освоєності та технологією видобутку та використання. Виходячи з цих міркувань екологічна компонента має виступати повноцінною складовою розробки глобальних стратегій соціально-економічного розвитку світової цивілізації, щоб збалансувати та оптимізувати природно-ресурсну базу та екологічну ємність земної поверхні.

Дана проблематика активно піднімається у працях Т. Авдєєвої, І. Бідзюри, Ф. Бромберга, С. Воронцова, А. Іларіонова, Н. Пивоварової, А. Качинського, А. Кирюхіна, К.Р. Чемпена, Є. Ковальова, К. Пап'янова, Б. Прикіна, Н. Рогожиної, Л. Сергєєва, К. Ситника, В. Багнюка, Ю. Туниці, Є. Семенюка, Т. Туниці, Б. Фоміна, Є. Житницького, С. Харічкова, Л. Купінець, Т. Хохлової, Ю. Яковця, О. Яницького, А. Толстоухова та ін.

Стрімка глобалізація, яка охопила майже всі сфери розвитку суспільства, нині доповнюється збільшенням світової диспропорції у промисловому виробництві та використанні природних ресурсів. Все це призводить до загострення старих та виникнення нових осередків напруги та нестабільності між окремими державами та групами країн, в основу яких покладені фактори природного характеру та розподілу ресурсного потенціалу.

Водночас, оскільки екологічна криза є явищем глобальним, тобто торкається життєвих інтересів усього людства, всіх без винятку держав чи народів, а також кожної окремої людини, для свого вирішення вона потребує консолідованих превентивних дій усього світового суспільства і тим самим виступає об'єктивним фактором розвитку сучасних міжнародних відносин [1].

Актуальною проблемою сьогодення постає необхідність запровадження нового підходу, за якого всі країни прагнули б такого типу розвитку, який би об'єднував інтереси виробництва з інтересами збереження й підвищення значення еколого-ресурсної бази і забезпечував високий життєвий рівень для всього людства.

У багатьох випадках екологічні проблеми переплітаються із соціально-економічними. Такий комплексний характер мають, наприклад, енергетична, демографічна, продовольча сфери, відсталість економіки країн третього світу.

Людство зможе подолати сучасну екологічну кризу лише спільними зусиллями. Але задля успішної діяльності у цьому напрямку необхідно виокремити та прийняти певну стратегію, аби збільшення фінансової, економічної, культурної, технологічної, політичної інтеграції у глобалізації справляло переважно позитивний вплив на всі аспекти життя та стан навколишнього природного середовища [2].

Разом з тим треба пам'ятати, що в екологічній сфері існує низка зовнішніх загроз, які здатні негативно впливати на формування національної екологічної політики, поєднуючись із внутрішніми негативними чинниками, зокрема низька пріоритетність проблем охорони навколишнього природного середовища у комплексі внутрішніх проблем держави, а також порівняно низький рівень соціально-економічного розвитку країни. Природоохоронні установи в Україні характеризуються слабкістю фінансових і людських ресурсів, обмеженими важелями впливу. До того ж допущені прорахунки щодо оцінки потенційних можливостей і переваг для України від активної і повноправної участі у міжнародному природоохоронному співробітництві.

Глобалізація і сприяюча їй регіоналізація сучасних економічних відносин, з одного боку, активізують розвиток інтеграційних зв'язків і скорочення

торговельних бар'єрів у світовій економіці, з іншого, – надають суттєвого значення міжнародному виміру їх соціальних і екологічних наслідків [3, с. 142].

При виявленні основних аспектів впливу екологічного фактора на формування сучасної системи міжнародних відносин можуть бути виділені два аспекти. Перший пов'язаний з погодженням принципів, цілей і екологічної політики в цілому в рамках інтеграційних угруповань країн (зокрема в ЄС та СНД), а також на міжнародному рівні та в глобальному масштабі. Другий аспект проблеми стосується впливу екологічної політики на світову торгівлю та конкурентоспроможність і оберненого впливу торговельної політики як на якість навколишнього середовища окремої країни, так і на глобальну екологічну ситуацію в цілому.

Говорячи про перший аспект досліджуваного питання, необхідно, насамперед, звернути увагу на відсутність у світі наднаціональних природоохоронних органів, наділених владними повноваженнями і здатних забезпечити реалізацію міжнародної екологічної політики в різних країнах. Це справедливо навіть для Євросоюзу, де погоджуються найважливіші принципи екологічного регулювання та єдині довгострокові плани дій з охорони навколишнього середовища.

В даних умовах акцент у механізмі міжнародного екологічного регулювання зміщується у сферу перемовин між різними країнами і координації міжнародної екологічної політики. Результатом таких перемовин є укладення міжнародних угод.

Поряд з розробкою спеціальних міжнародних механізмів вирішення глобальних екологічних проблем, як це має місце у рамках Протоколу Кіото, природоохоронна проблематика інтегрується також у діяльність та політичні інструменти міжнародних організацій та інститутів, серед яких важливі позиції посідає Світова організація торгівлі (СОТ). Аналіз застосовуваних у рамках СОТ екологічних інструментів має принципове значення для України, що намагається в недалекому майбутньому стати рівноправним членом цієї організації.

При розгляді другого аспекту поставленої проблеми, а саме взаємозв'язку екологічної політики та розвитку міжнародної торгівлі, зазвичай аналізуються такі питання:

- розвиток і лібералізація міжнародної торгівлі;
- світові тенденції іноземного інвестування;
- посилення ролі міжнародної конкурентної боротьби;
- ріст попиту на міжнародні перевезення та транспортні послуги [3, с. 143].

Потрібно очікувати поступового зростання екологічного фактора на подальше формування міжнародних економічних відносин. При цьому центральну роль у цьому процесі буде відігравати міжнародний бізнес. На думку Всесвітньої комісії зі сталого розвитку, саме бізнес стоїть у центрі здійснення стратегії сталого розвитку.

Україна повинна свідомо і підготовлено інтегруватися у світове співтовариство. Для цього на державному рівні повинен бути розроблений і прийнятий пакет документів, що забезпечують гармонійну (з урахуванням екологічних та економічних факторів) інтеграцію України у СОТ та сприяють залученню в економіку країни екологічно орієнтованих міжнародних інвестицій [3, с. 152].

До числа найважливіших, а часто й визначальних чинників глобального розміщення виробництв і галузей в останні десятиріччя додався чинник ресурсоекологічний. Він справді додає нові міркування та навіть логіку нової системи міжнародного поділу праці. Основними моментами при цьому є: врахування обмеженості глобальної та регіональної ресурсної бази; орієнтація на репродуктивні моделі, які ґрунтуються на замкнених циклах або на технологічних процесах, що передбачають повторне використання матеріалів і речовин; облік специфічних вимог до чистоти природного середовища за розміщення деяких галузей виробництва [4–5].

Державні інститути повинні вчити, як використовувати нові інструменти, що перебувають у взаємодії з фірмами, що керуються в своїх діях ринковими відносинами і застосовують прямі та опосередковані інструменти, такі як податкові ініціативи, кредитна підтримка наукових і технологічних досліджень, маркетинг; державно-адміністративна машина повинна орієнтувати фірми і підприємства на конкуренцію на національних та міжнародних ринках.

Формування та реалізація екологічної політики у країнах ЦСЄ характеризується підвищенням ролі держав у сфері організації та контролю за дотриманням стандартів і норм, за відпрацюванням екологічних і адміністративних важелів регулювання. Частково це введення і дія відповідного економічного механізму, що накладає плату за ресурси природи, забруднення навколишнього середовища, підтримку інших природоохоронних заходів. Правильне і масштабне вирішення проблеми охорони навколишнього середовища і регіонального використання природних ресурсів значною мірою визначає покращення умов життя людей, поступовий та економічно нешкідливий розвиток усіх галузей економіки.

Нестача ресурсів не повинна означати, що потрібно зменшувати інвестиції в охорону навколишнього середовища. Навпаки, необхідно використовувати розумне поєднання різноманітних технологічних, адміністративних, організаційних і політичних підходів. Потрібно удосконалювати економічну і екологічну політику, прив'язувати витрати до економічно високоефективних проектів, розвитку організаційної інфраструктури і створення потенціалу, включаючи освіту та програми обміну.

Застосування економічних інструментів, таких як штрафи і податки, удосконалення існуючих систем платежів за забруднення навколишнього середовища дозволяють досягти найбільш ефективного використання ресурсів. Прості ринкові підходи, повністю реалістичні, можуть дати значну економію засобів та ресурсів при вирішенні екологічних завдань. Екологічна і фіскальна політика можуть взаємно доповнювати одна одну. Однак, перспективи покращення соціально-економічного становища, а разом з тим і екологічного, у країнах ЦСЄ не можна пов'язувати тільки з розвитком ринкових відносин. Неконтрольований розвиток цих відносин різко збільшує небезпеку руйнування навколишнього середовища [6, с. 59-61].

В останній період значний опір світового товариства, особливо його прогресивного прошарку, отримала космополітична модель ресурсокористування, за якої панування транснаціональних корпорацій набуває загрозливого для сучасної цивілізації розмаху. Комерційний інтерес крупного капіталу починає превалювати над інтересами окремих держав, стираються національні та історичні особливості природокористування, посилюється розрив між високорозвиненими країнами та країнами третього світу. Існують окремі думки, що епохальна «теорія нульового росту» якраз і виступає ідеологічною платформою монополізації світового економічного простору країнами розвинутого капіталізму та транснаціональними утвореннями. Її основна теза (призупинення промислового росту та прискорення розвитку сільського господарства і сфери послуг) є прийнятною для високорозвинених країн, де має місце інтенсивний перехід від індустріального до постіндустріального суспільства, підвищується частка сервісної економіки у структурі національного господарства, розвинутою є інфраструктура основних ринків.

Інша ситуація в країнах третього світу, де інформаційний ресурс ще не набув статусу фактора виробництва, надзвичайно повільно проходять процеси інноваційного оновлення матеріально-технічної бази господарського комплексу,

інституціональна структура ринку перебуває в зародковому стані. Єдиним чинником для соціально-економічного піднесення в більшості з них є природно-ресурсний потенціал, що екстенсивним шляхом залучається в господарський оборот (основною галуззю національних економік є добувна промисловість). Тому теорія нульового росту може бути закладена в економічну стратегію країн третього світу лише тоді, коли розвиток продуктивних сил у них досягне більш високого рівня, інтенсифікуються процеси природокористування, покращиться матеріальне становище місцевого населення, поступово зникатимуть антагоністичні суперечності. Сьогодні ж основним пріоритетом для них має стати стимулювання розвитку галузей промислового виробництва, що сприятимуть більш раціональному використанню природних ресурсів, забезпечать їх економію та екологізують використання.

На основі сказаного вище можна згрупувати основні природно-ресурсні обмеження соціально-економічного розвитку світової цивілізації наступним чином (рис. 1).

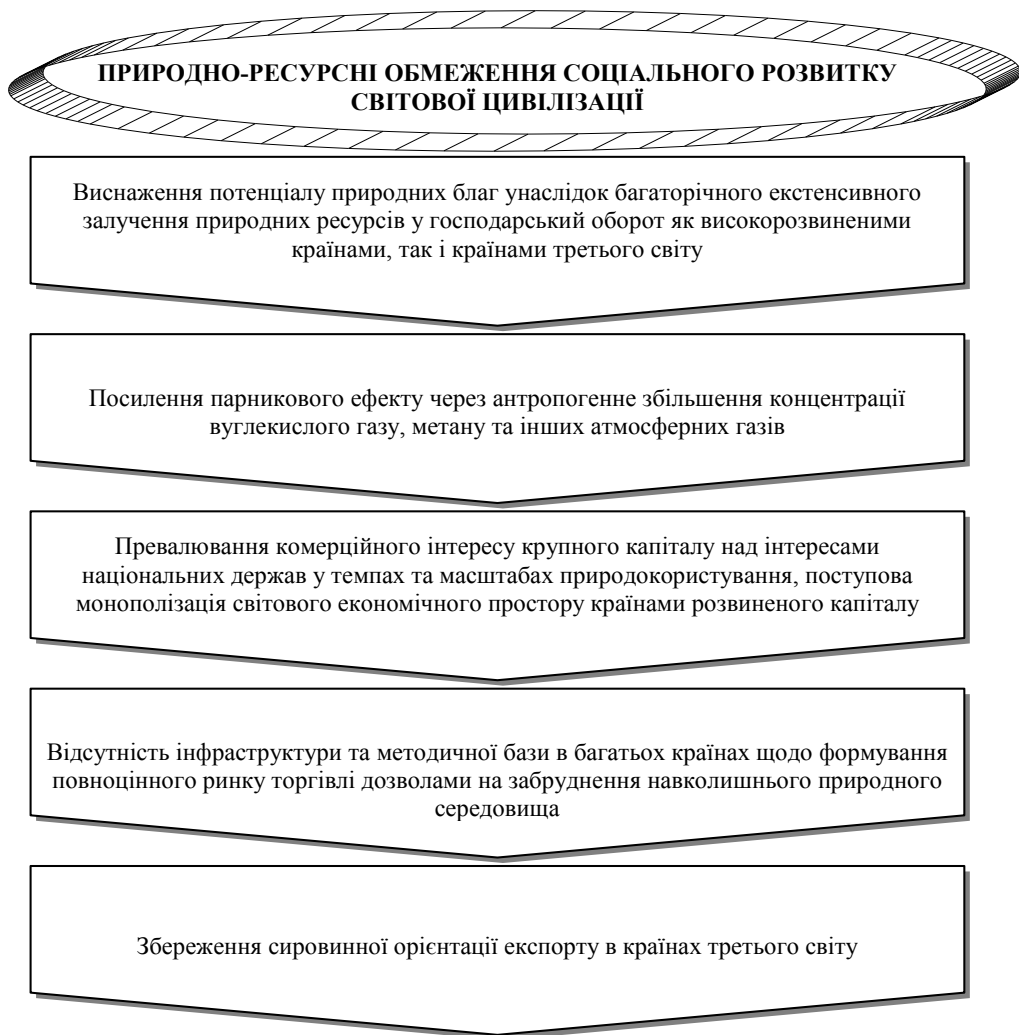

Рис. 1. Природно-ресурсні обмеження соціально-економічного розвитку світової цивілізації

Розробка механізму міжнародного природоохоронного співробітництва можлива лише за умов співробітництва та координації зусиль усіх країн, незалежно від їх соціально-економічних та політичних відмінностей, рівня розвитку продуктивних сил та актуальності екологічних проблем. Особливу роль у цьому процесі повинні відіграти міжнародні організації, а саме, – організації системи ООН (ЮНЕП) [7, с. 739-740].

Більше того, постає проблема формування досконалого інституціонального простору взаємодії міжнародних організацій природоохоронного характеру та урядів окремих країн з метою узгодження як глобальних, так і регіональних пріоритетів охорони навколишнього середовища, а особливо, – забезпечення екологічної безпеки соціально-економічного розвитку.

Аналіз світогосподарських аспектів екологічної проблематики має практичний інтерес для України та країн з перехідною економікою, які включені в систему міжнародного природоохоронного співробітництва. Існуюча довгий час командно-адміністративна система з її диктатом і централізованим розподілом ресурсів за існування лише однієї ідеології і неприйняття інших, які б відрізнялися від марксизму-ленізму, поглядів і ідей, виявилася не в змозі сформувати власний механізм ефективного використання природних ресурсів і охорони навколишнього середовища, здійснити перехід до екологізованого виробництва, побудованого на принципах ресурсо – і енергозбереження, і створити умови для проведення скоординованої у рамках колишнього СРСР природозахисної політики.

На сьогоднішній день в Україні склалася загрозлива екологічна ситуація внаслідок Чорнобильської трагедії, виходу з якої має сприяти докорінна структурна трансформація економіки України на базі впровадження екологічно безпечної техніки і технологій, широкого використання ринкових механізмів при реалізації природоохоронної стратегії в рамках співдружності незалежних держав. Велику роль і значення при цьому має досвід, накопичений світовим співтовариством у вирішенні екологічних проблем [7, с. 740].

При формуванні нової ідеології природокористування у країнах з перехідною економікою мають враховуватись загальноновизнані орієнтири глобальних економічних стратегій. Це, перш за все, пріоритетний розвиток соціальної сфери, що забезпечуватиме повноцінний розвиток особистості, створюватиме сприятливі умови для її життєдіяльності. При цьому важливо забезпечувати узгодження глобального та цивілізаційного підходів для того, щоб не порушувати діалектику гуманістичного та технологічного поступу, не загрожуючи світовій спільноті втратою самобутності окремих народів і спільнот, а також їх автентичності національним та регіональним особливостям розвитку. При цьому магістральним напрямом реалізації глобальної екологічної стратегії має стати технологічний прорив, що зменшить природомісткість готової продукції і сприятиме процесам ресурсозбереження та екологізації. Більше того, трансформація інституціональних структур управління в пострадянських країнах потребує надання окремим змінам екологічної спрямованості, особливо за формування інститутів громадянського суспільства.

Значущість такого підходу до задач формування екологічної стратегії зумовлюється тим, що постіндустріалізм поки що так і не зміг розв'язати численні екологічні проблеми. Сьогодні триває стрімке, а за окремими напрямками навіть експоненціальне зростання, рівня споживання. Масове споживання зумовлює потребу використання дедалі більш сильних, навіть гігантських енергетичних потужностей, які все одно не в змозі задовольнити вимоги сучасної промисловості. Крім того, зберігається та навіть збільшується загроза радіаційного, хімічного

забруднення. Водночас теплове забруднення породжує всім відому проблему глобального потепління та підйому рівня Світового океану [8, с. 740].

Наша країна перебуває в пошуках сучасної моделі управління природокористуванням. Впродовж останніх п'ятнадцяти років владні інститути намагаються сформувати таку модель, яка б включала дієздатні інститути, що успадковані від командно-адміністративної системи, та інститути, які є елементами системи ринкового саморегулювання. На загальнодержавному рівні мають бути розроблені дієві механізми розв'язання актуальних екологічних проблем. Цього можна досягнути шляхом ефективного інвестиційного забезпечення реалізації перспективних природоохоронних проектів (розширення заповідних зон, розбудови індустрії рекреаційного природокористування, поглиблення комплексності використання природних ресурсів у господарському обороті), фіскального стимулювання оновлення природоохоронної інфраструктури як в окремих регіонах, так і на підприємствах, системного інституціонального супроводу через розширення прав і повноважень місцевих органів влади в питаннях екологізації відтворювальних пропорцій, формування конкурентного середовища на ринку природних ресурсів та дозволів на викиди шкідливих речовин, становлення підприємницького сектора.

Система регулювання природокористування формується в окремих країнах виходячи зі ступеня освоєності природно-ресурсного потенціалу, його величини, а також ефективності використання окремих складових.

Більшість розвинених країн за останні роки досягли позитивних результатів у галузі раціоналізації природокористування, які заслуговують на увагу. Водночас методи розв'язання екологічних проблем у різних країнах, маючи спільний зміст, характеризуються певними особливостями. Останні відбивають, з одного боку, специфіку механізму регулювання економіки, властиву певному етапові розвитку всього західного світу, а з іншого, – характерні риси механізму господарювання, що застосовується в кожній конкретній країні.

А тому важливо детально вивчати практику регулювання природокористування за кордоном для зваженого вибору методів управління охороною навколишнього середовища, зрозуміло, з урахуванням національних умов функціонування суспільного виробництва.

Державні зусилля, спрямовані на регулювання і управління природокористуванням, у зарубіжних країнах сьогодні концентруються в основному на трьох напрямках. По-перше, безпосередньо здійснюються великомасштабні природоохоронні заходи (організація і фінансування НДДКР, підготовка спеціалістів, реалізація загальнонаціональних проектів природоохоронного призначення, формування екологічної інфраструктури). По-друге, забезпечується нормативно-правове регулювання (розробка природоохоронного законодавства і контроль за його виконанням, екологічна експертиза проектів, екологічне інспектування і ліцензування діючого виробництва, встановлення екологічних стандартів, норм, квот тощо). І, по-третє, державні структури економічно стимулюють і підтримують природоохоронну діяльність приватного сектора за допомогою субсидій, податкових пільг, позик, кредитів за низькими відсотками, режиму прискореної амортизації природоохоронного устаткування, купівлі-продажу прав на забруднення тощо.

Як бачимо, у сфері природокористування промислово розвинених країн склався своєрідний, ретельно збалансований симбіоз із адміністративних ринкових регуляторів, причому пошук дієвих еколого-економічних регуляторів триває.

Основними формами здійснення прямої економічної допомоги держави приватно-підприємницькому сектору з метою стимулювання екологічних

капіталовкладень в економіку країн Західної Європи і Північної Америки є, по-перше, безпосередні цільові субсидії (централізовані чи місцеві), по-друге, прями позики для розв'язання різноманітних природоохоронних завдань. Варто зазначити, що серед усіх зарубіжних економічних форм управління природокористуванням (а їх налічують у загальній кількості понад півторасти) саме форма субсидій становить приблизно 30%.

Державне пряме субсидування екологічних заходів у промислово розвинених країнах здійснюється у різних формах. Надаються інвестиції приватно-підприємницькому сектору для придбання та освоєння технічно досконалого, екологічно безпечного устаткування, а також гранти для проведення експериментальних програм на підприємствах компаній з використанням досягнень очисної техніки на базі прикладних досліджень у галузі екотехніки. Надаються дотації та безповоротні позики учасникам різних національних програм, спрямованих на боротьбу із забрудненням тих чи інших видів природних ресурсів (запобігання ерозії ґрунтів, закислення поверхневих водойм тощо). Фінансуються у вигляді субсидій і позик місцевими органами влади будівництво очисних споруд, а також екстрені заходи, покликані зменшити забруднення, інвестуються наукові дослідження і розробки, які мають важливе природоохоронне значення. Виділяються асигнування на розвиток екологічних послуг (екологічного менеджменту, аудиту, інспектування, екологічної експертизи нових виробництв, технологій, продукції). Субсидується розвиток галузей, що виробляють екологічну техніку і новітнє очисне та ресурсозберігаюче устаткування. Тобто існує фінансова підтримка розвитку вітчизняної екологічної інфраструктури.

Безумовно, фінансова підтримка держави не тільки забезпечує виконання напрямів національних екологічних програм, а й фактично покриває значну частину витрат на природоохоронні заходи приватно-підприємницького сектора, сприяючи збільшенню його прибутків і зміцненню конкурентних позицій.

Уряди промислово розвинених країн активно допомагають розвитку і впровадженню екологічних технологій, використовуючи інноваційний податковий кредит, тобто зменшуючи на певний відсоток уже нараховані за законом суми податку на прибуток корпорацій.

Отже, зарубіжний досвід раціоналізації природокористування дуже цінний для України, де сьогодні доводиться визначати реальні напрями виведення її з еколого-економічної безвиході. Він цінний саме тому, що Україна не має ні вдосталь часу на власний пошук ефективних регуляторів природокористування (надто критичною є екологічна ситуація), ні ресурсів для забезпечення програми боротьби із забрудненням навколишнього середовища, ні міцної законодавчо-виконавчої влади, здатної розробляти і безкомпромісно здійснювати національну еколого-економічну політику. Зрозуміло, не слід сліпо копіювати зарубіжний досвід, необхідно проаналізувати його і запозичити саме те, що для нас є найбільш прийнятним і ефективним.

Необхідність ефективного й прискореного вирішення глобальних екологічних проблем спільними зусиллями всіх держав світу є об'єктивною передумовою розбудови міжнародних економічних відносин на демократичній, справедливій основі. Встановлення рівноправних, недискримінаційних, а взаємовигідних науково-технічних і торговельно-економічних зв'язків вкрай актуальне не лише для країн, що розвиваються, а й для країн з перехідною економікою.

Найбільш характерні риси системи регулювання природокористування в трьох групах країн (країнах розвинутого капіталізму, країнах з перехідною економікою,

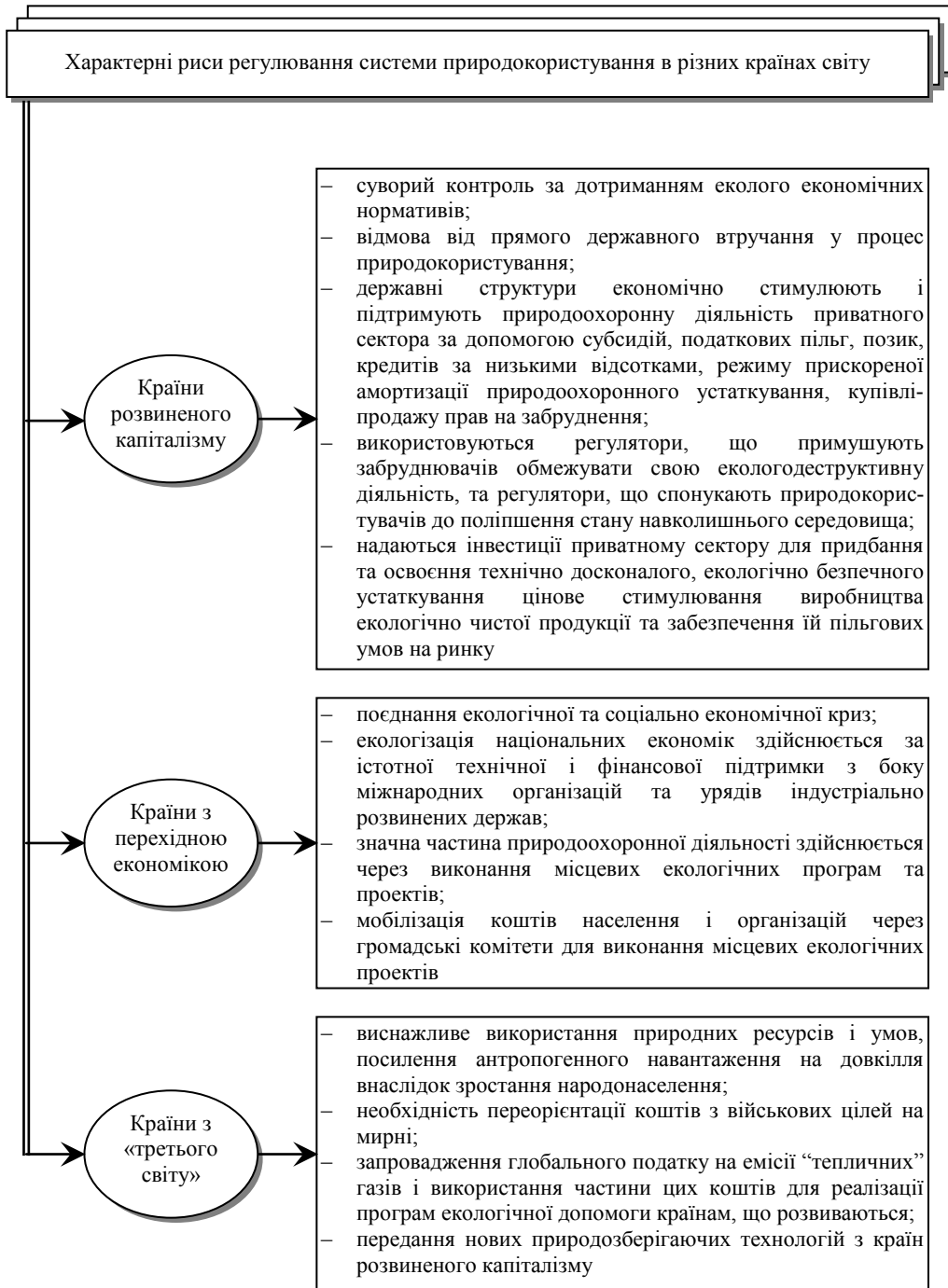

Рис. 2. Характерні риси регулювання системи природокористування в різних країнах світу

країнах «третього світу») наведені на рисунку 2, з якого ми бачимо, що система регулювання природокористування у високорозвинених країнах є найбільш диверсифікованою та гнучкою, оперує значним спектром економічних важелів та інструментів, у першу чергу, стимулюючого плану, і саме вона має бути орієнтиром для України, адже вітчизняна система регулювання не володіє достатнім арсеналом регулюючих підойм, що здатні подолати екологічні негаразди та підвищити ефективність залучення природного чинника у відтворювальний процес.

З огляду на досвід передових країн варто трансформувати, в першу чергу, систему фіскального регулювання, надати стимулюючого характеру окремим видам ресурсних платежів (у першу чергу, це стосується попередньої плати), щоб змушувати природокористувачів поглиблювати комплексність переробки природних ресурсів, забезпечувати екологізацію всіх відтворювальних фаз та ресурсозбереження на всіх етапах виробничого циклу. Варто розширити спектр платних послуг для підприємств-природокористувачів, що перебувають на бюджетному утриманні, з метою комерціалізації максимальної кількості видів діяльності і примноження фінансової бази відновлення, відтворення та охорони природних ресурсів.

Українське суспільство сьогодні має реальну можливість переломити негативні тенденції і почати радикальне поглиблення ринкових реформ через врахування екологічного фактора. Це передбачає врахування політики цілеспрямованого розвитку ефективних вітчизняних виробництв, становлення національного екокапіталу, активної підтримки створення в Україні сучасної конкурентоспроможної екологічнобезпечної економіки. Її формування вимагає підвищення ролі держави із залученням усього арсеналу ринкових інструментів при одночасному активному здійсненні інституціональних перетворень, спрямованих на підвищення ефективності й конкурентоспроможності вітчизняних підприємств за рахунок заохочення конкуренції між ними на внутрішньому ринку і прагнення вийти в лідери на світовому, контролю за діяльністю природних монополій, сприяння адаптації міжнародних вимог щодо оздоровлення навколишнього природного середовища до вітчизняних реалій та втілення їх у національних природоохоронних стандартах.

Одночасно має трансформуватися і процес нормотворчості, орієнтований, насамперед, на системне правове забезпечення економіки країни, що інтегрується у світовий господарський простір. Основну увагу при цьому необхідно сфокусувати на законодавчому режимі та конкретизації основ регіоналізації щодо створення ефективних регулюючих та заохочувальних механізмів збереження довкілля [8, с. 20].

Слід зазначити, що за останні роки в Україні уже сформовано відносно міцні основи екологічного законодавства, здійснено структурні реформи у сфері охорони навколишнього середовища і використання природних ресурсів, закладено концептуальний базис нової екологічної політики та конкретні механізми її реалізації. Але, незважаючи на це, ще недостатня увага приділяється гармонізації екологічного законодавства України в контексті вимог Європейського Союзу; незадовільним є виконання Україною зобов'язань щодо адаптації міжнародних стандартів у сфері охорони навколишнього природного середовища. Важливе практичне значення має також порівняння співвідношень екологічних та загальногосподарських показників зарубіжних країн та України.

Глобалізація світогосподарських зв'язків та втягнення в цей процес України зумовили необхідність поглибленого дослідження цих процесів з метою отримання суттєвих вигод нашої країни внаслідок інтернаціоналізації природоохоронної діяльності.

Дистанціюватися від глобальних трансформацій та самостійно вирішувати соціально-економічні, політичні, екологічні та інші проблеми не в змозі жодна

держави. Однак у кращому становищі буде те суспільство, та країна, яка зможе використати у власних цілях переваги глобалізації та мінімізувати можливі втрати.

Шлях до природно-ресурсної безпеки природокористування та суспільного збагачення від «екологічного» використання наявного природно-ресурсного потенціалу спирається на екологічну парадигму економічного розвитку.

Екологічною парадигмою будемо називати цілеспрямовані заходи держави, ту ідеальну теоретичну модель взаємовідносин економіки й довкілля за наявного розвитку продуктивних сил, що повинна забезпечити оптимальну життєздатність й відтворення населення. Коли говоримо про екологічну парадигму, то маємо на увазі, що будь-яка система взаємовідносин економіки, суспільства, довкілля не може стати орієнтиром розвитку, якщо не спирається на виважену, послідовну, відповідну до потреб часу методологію. Такою методологією може стати система орієнтирів розвитку, яку потрібно розробити з урахуванням змін у глобальному середовищі, геополітичних та гео економічних змін, менталітету та ставлення суспільства до тієї чи іншої політичної моделі державотворення.

Екологічна парадигма України є не лише орієнтиром екополітики найближчої перспективи, а й закладає на віддалений час засади взаємовідносин між господарюванням і станом довкілля, що, в свою чергу, потребує посилення теоретичних досліджень глобальної економіки, економіки перехідних (трансформаційних) суспільств та економіки природокористування (як у цілому, так і зокрема економічного виміру асиміляційного потенціалу довкілля) [9].

Дослідження глобальних екологічних проблем вимагає все нових підходів та більш досконалого методологічного апарату щодо виявлення резервів екологізації соціально-економічного розвитку та підбору регулятивних підходів щодо обмеження техногенного та антропогенного впливу на довкілля.

З викладеного вище випливає те, що інтеграція України в планетарну систему природокористування має створити сприятливі передумови для ефективнішого використання природно-ресурсного та асиміляційного потенціалів, структурної перебудови національної економіки, впровадження прогресивних енергозберігаючих технологій, участі у спільних природоохоронних проектах (рис. 3).

З огляду на вказані вище концепції дослідження глобальних екологічних проблем та оцінки існуючих тенденцій природокористування з проєкцією на вітчизняну практику, напрошується висновок про необхідність посилення як фундаментальних, так і прикладних досліджень, що стосуються проблем формування парадигми природокористування і побудови на її основі екологічно безпечної моделі залучення природних ресурсів у господарський оборот та запобігання деградації навколишнього середовища. Зусилля мають бути активізовані в напрямі розробки методологічної та інструментальної бази користування, володіння та розпоряджання природними благами, щоб поступово переводити національне природокористування на модель сталого розвитку з широким використанням різноманітних форм господарського освоєння природно-ресурсної бази соціально-економічного розвитку. Це дозволить інтенсивніше вливатись у глобальну конструкцію регулювання системи природокористування і отримувати вигоди від міжнародного співробітництва у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Для досягнення цієї мети варто активізувати роботу щодо синхронізації вітчизняного екологічного законодавства з основними положеннями основних природоохоронних конвенцій, забезпечити імплементацію цілей Кіотського протоколу в пріоритети державної екологічної політики, посилити співпрацю між Міністерством охорони навколишнього природного середовища та міжнародними

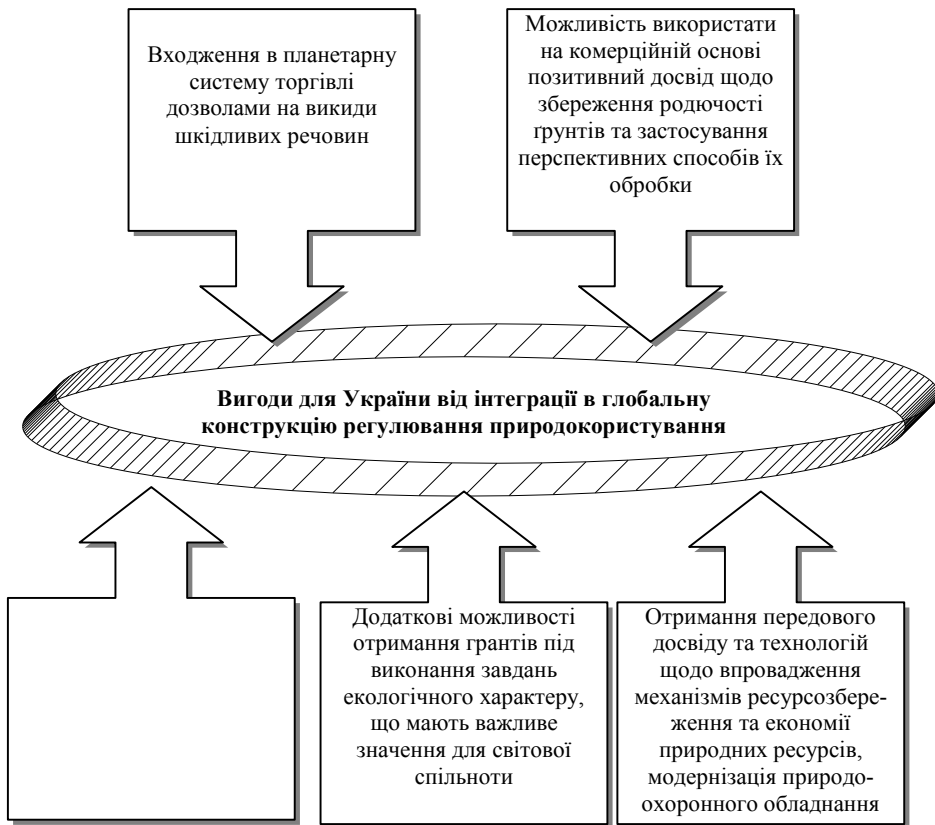

Рис. 3. Вигоди для України від інтеграції в глобальну конструкцію регулювання природокористування

організаціями екологічного спрямування. У найближчій перспективі необхідно розробити методичну базу оцінки зниження викидів вуглецевих сполук, щоб продуктивно працювати на світовому ринку дозволів на викиди парникових газів.

Підсумовуючи викладене вище, можна стверджувати, що глобалізація світогосподарських зв'язків зумовлена, в першу чергу, обмеженістю ресурсних можливостей самовідтворення населення планети. Більше того, хоча світова цивілізація достатньо інтенсивно просувається в інформаційну фазу розвитку, природно-ресурсні чинники й надалі виступають базовою детермінантою соціально-економічного піднесення. З огляду на це, актуалізувалась необхідність пошуку найбільш раціональних форм глобального ресурсокористування з метою оптимізації системи «споживання – запаси». Окремі країни мають розробити адаптивні інструменти екологічної політики, щоб безболісно увійти у загальний фарватер міжнародного співробітництва в галузі використання природних ресурсів та охорони навколишнього середовища. У зв'язку з поглибленням розбалансованості в природно-ресурсних системах необхідно, щоб проблема захисту довкілля та раціонального природокористування поступово імплементувалась у проблему забезпечення екологічної безпеки соціально-економічного розвитку, яка виступає необхідною умовою життєдіяльності населення як у короткотерміновій, так і в довготерміновій перспективі.

Список використаних джерел

1. Хвесик М.А. Інституціональна модель природокористування: пострадянський формат. – К.: Кондор. 2007. –788 с.
2. Продуктивність водоресурсних джерел України: теорія і практика / Хвесик М.А. та ін. – К.: РВПС України НАН України, 2007. –412 с.
3. Андреева Н.М., Харічков С.К. Вплив екологічного фактора на формування сучасної системи економічних відносин // Регіональна економіка. – 2004. – №2. – С. 142-153.
4. Туниця Т.Ю. Інновації в системі цінностей екологізації суспільного відтворення // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право). – 2004. – Вип. 3-4. – С. 450-455.
5. Туниця Т.Ю. Формування конкурентоспроможної моделі на базі оптимізації ресурсоспоживання та екологічної ситуації на сучасному етапі // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право). – 2004. – Вип. 1-2. – С. 529-534.
6. Папенев К.В. Эколого-экономические проблемы Европы: возможности и решения // Вестник Московского университета. Сер. 6. Экономика. – 1994. – №2. – С. 54-62.
7. Гужеля Л.М. Екологічний аспект суспільного розвитку: постановка проблеми // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право). – 2004. – Вип. 3-4. – С. 738-740.
8. Буркинський Б., Галушкіна Т. Глобалізація економіки та національна екологічна доктрина // Економіст. – 2002. – №9. – С. 20-23.
9. Природно-ресурсна сфера України: проблеми сталого розвитку та трансформацій / Під заг. ред. чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишина. – К.: ЗАТ «Нічлава». – 2006. – 704 с.

Хвесик М.А. Эколого-экономическое регулирование природопользование в системе глобальных стратегий развития.

Освещаются актуальные проблемы эколого-экономического регулирования природопользования в системе глобальных стратегий развития, роль природно-ресурсных ограничений социально-экономического развития и выгоды для Украины от интеграции, предложены новые подходы относительно формирования институционального пространства взаимодействия международных организаций природоохранного характера и правительств отдельных стран.

Ключевые слова: природопользование, эколого-экономическое регулирование, ресурсоэкономический фактор, экологическая стратегия, институциональное пространство.

Khvesyk M.A. Ecological-Economic Regulation Use of a Nature in System of Global Strategy of Development.

The urgent problems ecological-economic of the nature use regulation in system of development global strategy, role of nature-resource restrictions of social economic development and benefits for Ukraine from integration are covered, the new approaches concerning formation institutional of interaction space between the nature protection international organizations and the separate countries governments are offered.

Key words: nature use, ecological-economic regulation, resource economic force, ecological strategy, institution space.

Надійшло 06.02.2008 р.